

„Dús Pannónia”

A tájszépség renaissance-kori felfedezéséhez Magyarországon

KARDOS TIBOR

I.

Magyarországon először a renaissance idején fedezik fel a tájszépséget és eközben a Dunántúlt is. Ekkor írják le földrajzát, és ábrázolják természeti sajátságait, ekkor fogják föl szépségét tudatosan úgy, hogy mindennek írott nyoma marad versben és prózában, főleg latinul, de végtére magyarul is. A nagy felfogásbeli változás annak a felfedezésével is együtt jár, hogy a Dunántúl egykor a római birodalom része volt, Pannóniának nevezték, s még mindig őrzi e kor emlékeit. Mindezzel egy időben, s mintegy előfeltételként meglátják az antik római írók leggyengédebb lapjain a klasszikus itáliai tájat: Vergilius *Georgicon*-jának és *Eclogái*-nak tájait, a földművelők, pásztorok és nyájak, a horatiusi mély erdők, felbuzgó hűvös források vidékeit. Ezt az olasz polgár-humanisták, az új korszak hirdetői és szakemberei annál nagyobb hévvel hirdetik, mert hiszen ez a klasszikus táj nem halt ki, szinte változatlanul él tovább a tenger melléki tájakon, Itáliában, Dalmáciában.

Antik múltnak, klasszikus és modern tájnak, természetnek és embernek fölfedezése szorosan összefüggenek. Olyan jelenségek, melyek egymást erősítik, s valamennyi az európai történelem új korszakára, a renaissance-ra vall. A természetet tudományosan, de esztétikailag is a renaissance olasz polgársága látta meg. A gazdagodás érdekei vezették, és ez néha közvetlenül kifejezésre is jutott utazóinak, kereskedőinek szavaiban, máskor azonban elhomályosult a látszólag függetlenül kutató szellem és a szépség-vágy mögött. Azonban bizonyos, hogy a polgárság egy új társadalmi osztály frissességével fogta fel az embert körülvevő fizikai világot, jelentsen az számára életet és gazdagodási lehetőséget mint áru, vagy a kereskedés más előfeltétele, mint vidékeknek, utaknak, embereknek ismerete stb. Így nyúlik vissza a renaissance-ba az ásványok, növények, állatok, klíma, természeti alakulatok, utak, emberek és népek, társadalmi szokások kutatásának kezdetei. Fölismerték a nagy tényt, hogy az ember nemcsak mint afféle mikrokozmosz, hanem reálisan is szorosan beletartozik természeti környezetébe, hogy vannak természeti törvények s ezek most már érvényesek az emberre is, mint aki része a természetnek. Evvel aztán teljesen párhuzamos, hogy a renaissance művészei a maga reális valóságában ábrázolják az embert, hogy háttérül képeiken odahelyezik a természeti tájakat, erdőket, hatalmas távlatú széles vidékeket, hegyeket és völgyeket, tengeri kikötőket, mint ezt Luca Signorelli, Mantegna, Ghirlandajo, Leonardo és mások művészetében látjuk.¹

¹ A táj felfedezéséről a renaissance-ban mindenki előtt és példaadóan J. Burckhardt írt alapvető művében: *Die Kultur der Renaissance in Italien*. Durchgearbeitet von L. Geiger. Leipzig, 1901. Bd. II. 15–25. — W. Waetzold: *Das klassische Land*, Leipzig, 1927. 26–30, 56–67. Újabban nagyszerű gyűjteményt állított egybe a renaissance-festők tájképi hátteréből Hanna Kiel-Dario Neri: *Paesaggi inattesi nella pittura del Rinascimento* (con pre-

Itáliában mindamellett — mint ismeretes — az antik profán irodalom nyomán, de a jelen égő szenvedései okán is, úgy kezdték tekinteni a római kor emlékeit, az épületromokat, mint valami nemzeti örökséget, a római történelem tartozékait. Egyes képzőművészeti témák ikonográfiájában, különösen a Szent Sebestyén-ikonográfiában a római épületek és romok jelennek meg historiólag hiteles háttérként, s megkezdődik a nagyság emlékeinek szentimentális-romantikus felfedezése.² Leonardonál már a *Gyermek imádása* is egy római épület romjainak, mohos oszlopainak tövében játszódik le.

A renaissance polgársága fel is keresi a természeti szépséget. Ennek nyilvánvaló jele, hogy római példára, de ismét csak modern szükségletek alapján kezd nyári villákat építeni. A nyaralás mint emberi intézmény és a turisztika, a természetjárás, a szórakozásból, ismeret-szerzés céljából való utazás ekkor tűnik fel a kor dokumentumainak lapjain. Dante és Petrarca félelmes hegycsúcsokat másznak meg, hogy a távolba és mélybe tekinthessenek, hogy a vidéket mint egységet, mint tájat szemlélhessék.³ Evvel egy időben értelmükkel, fantáziájukkal behatolnak a természet rejtekeibe, a nagy és elemien hatalmas mellett aprólékosan megfigyelik a lehelletnyit, a gyöngédet, az alig láthatót, a színárnyalatokat, a természeti hangok szelíd vagy erősebb számtalan nemét.⁴

E kettős szempont érvényesül a renaissance kertjeiben és nyaralóiban is: ezernyi gazdagság, de emberileg megfékezett, rendezett, az ember céljára és gyönyörűségére felépített természet bontakozik ki bennük, s a lehetőség szerint olyan pontokra vannak helyezve, ahonnan nagyvonalú, megkapó kilátás nyílik messze vidékekre. A villába és a hozzátartozó kertbe mintegy beleszerkesztik a természetet a harmónia és távlat törvényszerűségei szerint.⁵ A renaissance polgára számára a természet ugyanis mindkét formájában vonzó: úgy is mint megművelt természet, melyen a termelő és teremtő emberkéz nyoma mindenütt ott van, de úgyis mint őselementum, mint félelmes, égbenyúló szirtek,

fazione di Bernard Berenson) Electa Editrice (Milano—Firenze) 1952. — A pannóniai tájszépesség és az antik hagyományok együttes felfedezéséről l. *Kardos Tibor*: A magyarság antik hagyományai, (Budapest) 1942 Parthenon Tanulmányok 5. 19—24.

² Waetzold: i. m. 100—102; újabban alapos elemzéssel a tájkép lényegét és fejlődését illetően is *Lorenzo Gori-Montanelli*: Architettura e paesaggio dagli inizi alla metà del Quattrocento. Firenze, 1959.

³ Dante „Színjátéka” bőségesen ad bizonyítékot szerzőjének e szenvedélyéről, különösen a „Pokol”. A költő-hős az egymásután következő pokol-gyűrűk pereméről mint hegyi kilátókról tekint le egy-egy félelmes alvilági tájra. De hasonlatai, külön is, látképszerűek, és egyéni élményeket tükröznek. Így pl. a paraszt, aki szüretkor, szántáskor a hegytetőn pihen és onnan nézi az esti völgyet (Inf. XXVI. 25—33.), vagy amidőn Dante az Acquacheta hegyi zuhatagját írja le (Inf. XVI. 94—105.). — Ilyen még a hegyek leírása Bismantovánál (Purg. IV. 25—28.). Vö. *Burckhardt* i. m. II. 17; *Kardos Tibor*: Dante alkotó képzelete, A Magyar Tudományos Akadémia Osztályközleményei I. oszt. X. köt. 1956. 120; *Ua. Dante*, Isteni Színjáték, ford. Babits Mihály, A Világirodalom Klasszikusai, Európa, 1957. Bevezető, XXXV. — Petrarca híres útja a Mont Ventouxra l. *Francisci Petrarcae*: Epistolae familiares, ed. *Josephus Fracassetti*, Lib. IV. Epist. I. Vol. I. pp. 193—202; magyar fordításban Világirodalmi Antológia, II. köt. 2. kiad. Budapest, 1955. (Szerk. ifj. *Horváth János és Kardos Tibor*) 470—76. (Ford. *Trencsényi-Waldapfel Imre*.) — A klasszikus itáliai tájat és bolyongásait eleveníti meg Petrarca caprancai tájképe, i. m. Lib. II. epist. 12, Vol. I. 130—132.; Petrarca nyilatkozata szenvedélyes bolyongásairól erdőn-hegyen, i. m. Lib. VII. Epist. 4. Vol. I. 367. és *Burckhardt*: i. m. II. Bd. 18.

⁴ Dante különösen a „Purgatorio”-ban tárja fel a természet apró szépségeit, szelídebb tájait, halk neszeit. De van ilyen a „Paradiso”-ban, sőt még az „Inferno”-ban is. Vö. K. T. Dante alkotó képzelete, 124—129.

⁵ L. L. B. *Alberti*: L'architettura. Traduzione di C. Bartoli, Montereale, 1565. Lib. IX. IV.; L. *Dami*: Il giardino italiano, Milano, 1924. 13, 34, 47.

tengerek, rengeteg erdők, hatalmas folyók világa, ahol nyugalom és vihar váltakoznak, de amely elemi erővel mutatkozik meg. Mindenki ezt a kettős természetet keresi közülük, akár ha csak szórakozásból utazik mint Petrarca: megismerni természetet és embereket (híres útja, a Mont Ventoux megmászása történelmi dátum 1336. ápr. 26.), akár vagyongyűjtés céljából, esetleg konkrét, tudományos célok érdekében, mint kézirat és régiség-gyűjtő, akár vallásos cél vezeti messze tájra mint zarándokot, vagy végül látszólag semmi más nem mozgatja, mint katonai parancs, vagy a zsold.

Azért felmerül a kétkedő kérdés: hát korábban nem látták meg a természetet? A középkor nem gyönyörködött a természeti tájban? Vagy akkor is érezték e hatalmas erők vonzását? Volt-e különbség tájszemléletük és a renaissance ember természet-látása között? A renaissance kezdetén volt-e szemléletbeli törés vagy lényeges változás? Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy a természeti szépséget, a tájat általában nem az állandóan benne élő ember, a földművelő látja meg mint esztetikumot, hanem mindig az, aki bizonyos értelemben már elszakadt tőle: a városlakó. A parasztember is átérzi a természet fenségét, de más módon. A természet számára közvetlen lét-feltétel, melytől élete minden pillanatában függ. Persze neki is vannak fogalmai a szépről: számára például szép az idejében jól növény vetés, szép az egyenes szálfákban álló, jól növény erdő, dús, a sokat ígérő szőlőtő, szép az erős és árnyos ember. De nem tárgya merengéseinek a hajnal és az alkony, csak ha kiáll háza elé azt vizsgálni hogy az égalja vihart, vagy derült időt ígér-e?

A középkorban is a természet szépségét tudatosan azok keresték, akik bizonyos mértékben már elszakadtak tőle: a várurak, a fejedelmek és udvaruk. Solymászat, vadászat ürügyén, táncolni és játszani — különösen a középkor vége felé — ők is boldogan hagyják el a szürke és dohos várakat és kőfalakat. Azonban helyzetükből kifolyóan ez a természet utáni vágy nem egy műfajban hamis fénytörést kap, csak így értelmezhető a középkor második felében lovagi-feudális környezetben az édeskés pásztorjáték, a kétes értelmű pásztor-idill.⁶ Néha azonban a tavasz dicsőítése még a lovagi szerelmi költészetben is elementáris erejűvé válik, ha a költő olyan kóbor lovas, aki többet találkozik a természettel, a néppel, kora gondjaival, mint pl. Walter von der Vogelweide és még inkább Neidhart.

Mégis ennél jelentősebb a klasszikus műveltségű Ovidius, Vergilius, Horatius-olvasó középkori vándor-deákok, az ún. vágánsok és goliardok tavasz-költésze, mert klasszikus példákon iskolázott szemük és fülük tudatosan gyönyörködött a természet szépségében, és írta le azt.⁷ Ők már igazi város-

⁶ Vö. J. Huizinga: Herbst des Mittelalters, Deutsch von T. Jolles Möncheberg, München, 1924. A „Das idyllische Lebensbild” c. fejezetben 174—180, ahol maga is észreveszi a kép hamisságát; ugyanő a XV. századi, általa még nem renaissance jellegűnek vélt érzékről a táj-szépség iránt i. m. 404—408; a troubadourok és Minnesängerek tavaszképeihez és természetlátásához vö. még W. Ganzenmüller: Das Naturgefühl im Mittelalter, Leipzig u. Berlin, 1914, 241—294. Beiträge zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance. Hrsg. von Walter Goetz, Bd. XVIII. Az úri idill Magyarországon, I. Tomae Archidiaconi Spalantensis: Historia Salonitanorum pontificum, Schwandtner, Scriptorum Rerum Hungaricarum, s.l. 1748. Tom. III. Pars II. 602; Kardos Tibor: Középkori kultúra, középkori költészet, Bp. 1941. 74—75.

⁷ Alig van szerelmi dal a Carmina Burana-ban, melyben ne történe utalás a tavaszi tájra I. Carmina Burana. Herausg. von Alfons Hilka und Otto Schumann I. Band. Text. 2. Die Liebeslieder. Heidelberg, 1941. — Ganzenmüller könyvének legszebb fejezetét szenteli a vágáns diákoknak, és szellemükről mint „középkori felvilágosodás”-ról beszél, 182—241.; K. T. Középkori kultúra, 82—63, 273.

lakók, a középkorban a feudalizmus leghevesebb ellenzéke, amely művelt is, és már nem sokban maradnak el a humanisták természet-rajongásától. Különbségek azonban vannak, és nem is lényegtelenek. Egyetlen hangulatban látják a természetet, a tavasz egyetemese és általános, szerelem-indító hangulatában. Megkapó hangjait és színeit, tavaszi mámorát bámulatos elhithető erővel ábrázolják, de sem a nagy távlatok, sem az ősi elementumok, sem az emberkéz munkája, sem a tudatosan adott táji karakter és az ember elválása a természettől nem figyelhető meg költészetükben. Ez már a renaissance műve lesz!

II.

Milyen környezetben alakult ki tehát a tájkép a renaissance Magyarországon? A természetlátás iránti fogékonyságot, a természeti szépség megérezését nem várhatjuk széles köröktől a XV. században, de még a XVI. században sem. E jelenségnek szinte korrelatív tényezője a műveltség és paradoxonszerűen úgy fogalmazható meg, hogy a természet tudatos esztétikai örömként az tudja felfogni, aki elszakad tőle, és megvan e látásmódhoz az esztétikai műveltsége. E műveltség egyaránt kiterjed a műalkotásokban, a költészetben megjelenő szépre, s nagy szerepet játszik benne a művészetek nevelő hatása, melyek a perspektívát, vagyis a távlatot, a harmóniát és változatoságot megkövetelték és ezen törvények szerint is ábrázolták a természetet.

Magyarországon a tájkép az emberi tudatban Mátyás király renaissance udvarának környezetében jelent meg. A természet szépségének hatása alatt állottak a király udvari emberei, humanistái, tisztviselői, a természet szeretete támogatást talált dalmát és idegen építészeiben, szobrászaiban, festőiben, a vágáns dalokat éneklő, másoló, variáló és teremtő magyar deákjaiban, krónikásaiban.⁸ Nem utolsó szempont, hogy míg a fiatal király vadászatok ürügyén járja a hegyeket, erdőket, mezőket, és Várpalotáról száguldozza be a Dunántúlt, vagy a budai hegyeket veri fel a lovasok csörtetése és a kopók csaholása, Janus Pannonius Pécssett már megadja a renaissance természet-szeretet halhatatlan költői formáit, e téren is mintát nyújtva. Tekintve, hogy verseit, a halálát követő rövid néhány évet kivéve, az udvarban mohón olvasták, az új állam tisztviselőit, műveltjeit a maga érzéseivel és verseivel is tanította meg látni a szépet a természetben.

Már itt is hangsúlyoznunk kell, hogy a természet-látás első renaissance jelei éppen a Dunántúlhoz kötődnek, az egykori Pannóniához. A király legrégibbnek látszó vadász- és nyaraló-tanyái, mint említettük, itt voltak, s itt volt az Anjouk kora óta pompásan épülő, s a Mátyás által később nagyszerűen kiépített visegrádi nyaraló. Itt álltak a pécsi püspökök nyaralói, vidéki házai a Mecsek rengetegeiben, s talán a tettyei nyaraló sem egészen Szakmári György műve, és a malmos Séd völgyében már talán Janus idejében is állt valamiféle épület, ahonnan hallani lehetett a patak zuhatagainak robaját, és a vén tölgyek lombuhogását.

De lássuk csak ezt az első dunántúli tájat, melytől lényegében nem különbözik sem a Sümeg alatti, sem a Badacsony környéki, sem a Veszprém vidéki

⁸ *Ua.* Mátyás király és a humanizmus, Mátyás király-Emlékkönyv, Bp. 1940. II. 56–62, 101, 52–53.; *Mályusz Elemér*: Thuróczi János krónikája, Bp. 1944. Értekezések a Történelmi Tudományok Köréből, XXVI. 3. sz. 50–51 l.; *K. T. Thuróczi János magyar krónikája, Bevezetés a Thuróczi János: Magyar Krónika, Magyar Helikon, 1957. Monumenta Hungarica I. c. kötethez* 30–34.

erdők, lapályok és gondozott tájak élete. Azt már itt hangsúlyoznunk kell, hogy a természetlátás új formáit olyannyira bizonyító és egyszersmind fejlesztő villákat — a királyi létesítmények mellett — a püspöki nyaralók jelentették, a pécsi illetve Pécs környékiek, Báthori Miklós püspök váci nyaralója, a bácsi, melyet Váradi Péter építtetett ki Kalocsa mellett, a veszprémi püspökök vára-nyaralója Sümegen, mely Veszprém renaissance főpapjainak és a főpapok vendégeinek kedvelt és hosszas tartózkodási helyéül szolgált.

Janus Pannonius, Pécs humanista főpapja s a királyné kancellárja volt az első példaadó már gyermekkorában. Itáliai verseiben is szemünkbe ötlik egy-egy megragadó természet-leírása. De Janus természetlátása magyar földön, szűkebb dunántúli hazájában vált különösen jelentőségteljessé.⁹ Pécs lángelméjű, de nem éppen derűs és nyugodt főpapja sokat gyötrődött betegségek-től. A poéták, tudósok csöndes életére vágyott, de kancellár volt; leveleket kellett fogalmaznia, politikai véleményeket nyilvánítania a haza és a pártfogó Hunyadi-család érdekében, kísérnie kellett Mátyás seregét a török elleni harcokban: csupa olyan feladat, melynek nagyságától, fontosságától ő maga is át volt hatva, de gyöngye egészsége nem bírta a fáradsalmakat, és lázban, betegen hanykolódva a tábori ágyon is odafordult vágya és emlékezete, ahol legszívesebben tartózkodott, a mormoló forrás mellé a tölgy tövében, szelíd gyümölcsösei, fái közé, ahol az ágakról gyümölcsöt szedhet, és leheveredhet olvasgatni hol ezt, hol azt a könyvet (összekapcsolva az öröm e kettős formáját):

„Mily jó volt csacsogó csermely partján heverészni
Hús árnyékot adó tölgy terebélye alatt,
Válogatott könyvek szépségein elgyönyörödni,
S almát szedni a fák roskatag ágairól.”

(Eleg. Lib. I. 9. Kálnoky László ford.)¹⁰

Ez a szelíd táj, mely már merő esztétikum, maga a szépség és egyben az anyatermészet, annyira kedves előtte, hogy ott akarja tudni sírját is, nem emberi temetőben, a székesegyház kriptafalai között. Ugyanebben a gyönyörű elégiában búcsúzik a természettől, a dunántúli lankáktól, berkektől, a mecseki rengetegtől:

„Ó, kék ég, ó, dombok, békés réti füvellők,
Ó kristály csorgó, zöld koronájú berek,
Édes napfény, benneteket hát mind odahagylak?”

(Uo. Kardos Tibor ford.)

Végül is barátaihoz fordul képzeletbeli testamentumában:

„Arrafelé hantoljatok el, ti baráti kezek majd,
Merre tömött pázsit zsendül, a harmatozó,
Sűrű, rengeteg erdő szép tisztás közepén, hol

⁹ Az első megfigyelés Janus érzékenységéről a természet szépsége iránt Horváth Jánostól származik, vö. *Horváth János: Az irodalmi műveltség megoszlása, magyar humanizmus, Budapest, 1935. 91–92.*; Janus természetrajongásáról *K. T. Janus Pannonius bukása, Pécs, 1935. Pannonia-Könyvtár 5. 7, 19, és passim*; *Ua. Janus Pannonius emlékezete, Sorsunk, 1947. 324, 326* (mint a dunántúli táj ábrázolója); *Ua. Janus Pannonius, Dunántúl. 1952. 49–50.*; *Ua. A magyarországi humanizmus kora, Budapest, 1955. 131–132, 139–40.*

¹⁰ *Janus Pannonius: Válogatott versei, szerk. Gerédy Rabán és Kálnoky László (Budapest), 1953. 112.*

Tarka virányon ring körben a nimfa-csapat,
Ótt, hol a légen örök Zefirek fuvallanak át, és
Csattog a sok szomorú, szépajakú csalogány.”

(Uo. Kardos Tibor ford.)¹¹

Itt remélte a béke honát, itt akart feloldódni a természetben: pantheisztikus természet-imádatának ez a környezet felelt meg. Mikor a testi kínok elől a tudattalan lét boldogságába akar menekülni, a természetbe fut, s a platonista lélekvándorlást is így képzei el:

„El ne feledd, hogy nyűg volt rajtad a test, s ha az égből
Újra leszállsz, ne akard régi bilincseidet!
Hogyha pedig vakvégzeted az, hogy e földön is élj, légy
Bármí, csak ily szomorú emberi pária ne!
Röpködj inkább mint a szelíd méh, s gyűjtsd csak a mézet,
Légy ragyogó hattyú, mely a tavon dalol is,
S rejtse bár el a tenger, az erdő: mindig az ember
Sorsa elől menekülj, mely csupa fájdalom itt.”

(Eleg. I. 12. Berczeli Károly Anzelm ford.)¹²

Janus úgy érzi, hogy a természetet átjárja az istenség éltető lehellete, mely fél-tudatos és tudattalan formájában egyazon ütemre lélegzik. A plotinói szellem ez, mely átjárja a természetet a tagokban előmölve: a szelíd méh szorgalmas mint az ember, de nem tudatos, és nem szenved. A hattyú dalol, de nem érzi úgy a fájdalmat, mint a költő.

Janus számára a természet állandóan egyes képeiben is túlmutat az egyszerű jelenségen: gyümölcstől roskadozó almafát lát, s komor elégiában írja meg, hogyan pusztítják el az anyafa ágait a hálátlanul rászűlyosodó gyümölcsök. A mecseki lejtőn mandulafát lát kivirágzani időnek előtte, s végtelenül gyengéd, sejtelmes versben énekl meg az emberi táj e csodás látomását:

„Herkules ilyet a Hesperidák kertjébe’ se látott,
Hősi Ulyxses sem Alkinoos szigetén.
Még boldog szigetek bő rétein is csoda lenne,
Nemhogy a pannon föld északi, hús rögein.
S íme, virágzik a mandulafácska merészen a télben,
Ám csodaszép rügyeit zuzmara fogja be majd!
Mandulafám, kicsi Phyllis, nincs még fecske e tájon,
Vagy hát oly nehezen vártad az ifjú Tavaszt?”

(Epigr. I. 28. Weöres Sándor ford.)¹³

Janus Pannonius leütötte a lírán a Dunántúl szelíd és mélyen zengő alaphangjait. Soha többé nem múlt el. A renaissance latinul író prózáiban minduntalan e képet látjuk majd felbukkanni néhány újabb motívummal együtt. Lássuk hát ezeket az újabb motívumokat.

III.

Janus Pannonius jó barátja s egyben pártfogoltja, Galeotto Marzio hozta magyar földre ez újabb mozzanatok jónéhány vonását. Tudjuk, hogy többszörösen járt itt már a hatvanas évek elején (1461), majd második felé-

¹¹ K. T. A magyarországi humanizmus kora, 139.

¹² Magyar költő magyarul, Janus Pannonius. Ford. Berczeli Károly Anzelm, Szeged, (1934) 30.

¹³ Janus Pannonius: Válogatott versei, 77.

ben, azután a hetvenes évek vége felé, a nyolcvanas évek elején, míg végül is 1485 tavaszán élményei, emlékei alapján Itáliában megírta anekdotikus történeti művecskéjét *Mátyás király jeles, bölcs, tréfás tetteiről és mondásairól* szóló könyvét. A könyv a maga egészében Pontano és Valla szellemét, s a renaissance-kori materializmus kezdetleges, de kétségtelenül fölismerhető formáit tükrözi. Szemléletét legalább annyira igyekszik megalapozni természettudományos megfigyelésekkel, mint amennyire antik tekintélyekkel. Életvidám, sziporkázó, jókedvű ember volt, aki ugyancsak jól érezte magát a jó borok, pompás lakomák országában. A jó Galeotto meglepődött látva a magyar föld termékenységét s egyes vidékeinek kert-kultúráját. Nem tapasztalta, hogy ezt az ókor írói különösebben megalapozták volna, amiben hézagos műveltségén kívül kétségtelenül valóságos okok is voltak.

A „makktermő Pannónia”, ahol Probus katonái ültettek szőlővesszőt, csak üggyel-bajjal volt az általa látott Pannónia közelébe hozható. Ugyan Bonfiniék majd megtalálják a megfelelő irodalmi forrásokat, Galeotto azonban más magyarázatot keresett: csillagászatit. Szerinte az égi szférák forgásának bizonyos elváltozásai a természeti erőknek a földre gyakorolt hatását is megváltoztatták, így jöttek létre új és szép csodák. Íme a Dunántúl déli nyúlványának, a Szerémségnek leírása:

„Hogy ez a Szerém városa, melyről a hegyet is elnevezték, vajjon attól az ókori Sirmustól, s a triballok királyától kapta-e a nevét, nem akarom itt megvitatni. Azonban nem mellőzök el egyes olyan dolgokat, melyeket az ókor vagy nem tudott, vagy elhallgatott, vagy akkor még nem is látott meg, mert talán még meg sem voltak. Mert a nyolcadik évkör forgása és az idő hosszúsága sok olyasmit hoz elő, amit régebben nem észleltek. És elpusztít sok olyasmit, amit hajdan láttak. És ha már hallgatni is akarok a szerémi hegy boráról, noha oly édes, amelyenhez foghatót az egész földön nehéz lenne találni, meg a hatalmas, ízes körtékről sem beszélek, melyek akkorára nőnek, hogy egyet-egyet alig lehet mindkét kézzel átmarkolni, azt az egy hallatlan és ámulatra méltó dolgot azonban elmondom, amit állítólag egy nemzet sem vallhat magáénak. Az arany olyanformán terem errefelé, mint a cserjék, a spárgához hasonlatosan, vagy nem egyszer mint a szőlőtő köré tekeredő kacsok. Többnyire két hüvelyknyiek, sokszor láttam magam is, de ez az arany spárgabokor, vagy tőke köré fonódó szőlőkacs nem valami tiszta arany. A rajnai arany fajtájára üt.” (Cap. 27.)¹⁴

Tehát a változás itt a bőség irányában jelentkezik, a természet nem hanyatlik, de erőinek kisugárzása gazdagodik. Ez Galeotto számára elsősorban a természeti bőségben nyilatkozik meg, a föld ételmet adó gazdagságában, abban a készségben, amellyel a tájék fizet az emberi kéz munkájáért.

Magyarország ilyen eldorádószzerű képe a szerémi bor, a gyümölcs és aranyon kívül főként az ország elképesztő halgazdagságában nyilvánul meg az itáliai jövevények számára. Idézett munkájának 6. fejezetében írja:

„Viszont Magyarországon nagy bőségben vannak remek halak. A Száván és Dráván, meg a Dunán kívül is vannak halban gazdag folyói. A Tibiscus,

¹⁴ Galeotto művének keletkezési időpontjáról l. *Kardos Tibor*: *Reneszánsz királyfiak neveltetése*, Budapest, 1935. Apolló-Könyvtár, 3. sz. 41. — Az idézett fejezet *Galeottus Martius*: *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae liber*, ed. *Ladislaus Juhász*, *Biblioteca Scriptorum Recentis Mediique Aevorum*, red. *Ladislaus Juhász*, Lipsiae, 1934. cap. 27, 27.

melyet Tiszának hívnak, nem nagyon széles, de mély, s annyira tele van hallal, hogy az ott lakó nép szerint csak kétharmad része víz, a többi hal. Persze ez csak afféle paraszti beszéd. Bizonyos azonban, és mi magunk is gyakran láttuk tulajdon szemünkkel, hogy soha hálövetés abban a folyóban üresen nem maradt: mindig szépecskén húztak ki halat, még nagyokat is. Vannak ott ezenkívül még tavak is, halastavak, és más folyók, melyek bővelkednek a kiváló, és egyebükt ismeretlen fajú halakban. Gyakori ott egy hófehér húsú hal, nem túl nagy, mivel ritkán haladja meg a három, négyfontnyi súlyt, nagyfejű, pikkelytelen, s a farka az ángolnához hasonló, igen kellemetes ízű, a magyarok „menyhal”-nak nevezik, mi azonban most „magyar ángolná”-nak fogjuk mondani, mivel Magyarországon nincsen olyan ángolna, mely a miénkhez hasonlítana. De ez a fajta „magyar ángolna” soha nem tűnt föl Itáliában, kivéve a Comói-tóban, de itt is csak átmenetileg. Az a hír járja ugyanis, hogy a milanoi herceg, az erények eme követője, meghagyta, hogy hozzanak Magyarországból, és dobják a Comói-tóba . . .”¹⁵

Feltűnik, hogy a Tisza említése mellett főleg a Szerémséget és a Dunántúlt határoló, illetve összekötő folyókat emlegeti. Azon tavak között pedig, melyeket külön meg nem nevezve, összefoglalóan mégis felhoz, bizonyára a Balaton volt első helyen, mint a legnagyobb. Ezenfelül tudjuk, hogy Galeotto 1481 végén, vagy 1482 elején a Dunántúlon, pontosabban a Balatontól pár kilométerre, Veszprém városában járt.¹⁶

Hogy a klasszikus kortól kezdve állandóan gazdagodó pannóniai természet kihat az emberre is, ezt is Galeotto mondja ki először a magyar uralkodóhoz, illetve fiához, Corvin János herceghez intézett munkájában. Művének zárófejezetében említi ezt a Hipokrates—Galenus-féle ókori milió-elméletben fogant gondolatot: „Merthogy a magyarok mind természeti képességeik folytán, miként Jeromos is vallja, mind pedig hazájuk fekvése következtében, mivelhogy a pannónok szokásait öltötték fel, egyrészt fortélyosak, másrészt vitézek, azt igen bölcs emberek bizonyítják. Ezért mondja Tibullus költő: „Tanúnak is család a pannon!” természetesen a pannónok eszességét család-ságnak mondván, mivelhogy a rómaiak ellenségei voltak. Statius is *Erdőverseiben* így ír:

„És a szilaj pannon, meg a gyorsnyilú örmény
Rettenetes . . . . .”

Ha pedig egy nép szilaj, de amellet okos is mint a magyar (nem hiában lakik Pannóniában), annak tekintélyességében és kiválóságában józan ember nem kételkedhetik.¹⁷

Elég általános humanista módszer volt antik írókat modern viszonyokra idézni, s ezen nem is ütközhetünk meg. Jelentékeny az, hogy Galeotto az azonos természeti környezet ráhatása alapján azonosít két, eredetileg nem rokon népet, s ezzel megteremti a pannóniai atmoszférát. Eljárásával teljességgel párhuzamos, amikor Bonfini, Ransano, Oláh Miklós, az úgynevezett geográfiai történetíró-iskola tagjai, vagy akár a dalmata Tubero klasszikus tájat, és klasszikus városokat, neveket egyszerre látnak újratámadni Mátyás király Pannóniájában. E fogalmak valóban szétszakíthatatlanokká

¹⁵ *Ua.* I. m. cap. 6. 6.

¹⁶ *Monumenta Episcopatus Wespremiensis*, közrebocsátja a Római Magyar Történeti Intézet, Tom. III. Budapest, 1902. 279—80.

¹⁷ *Galeottus Martius*: i. m. cap. 32, 37.

válnak. Roppant jellemző erre Galeotto utolsóelőtti fejezete. Előljáróban azt is meg kell mondani, hogy Galeotto kemény oldalvágást ad a kor historikusainak, akik „a vidékek és városok nevét az ókor szerint akarják visszaállítani”.¹⁸ Így például odasújt a már akkor a budai udvar felé kacsingató Bonfininek, akivel a jelek szerint kezdettől fogva világnézeti és egyéb ellentétei voltak, amikor ugyanitt azt mondja: „A Márkaságnak is mások a határai, mint a Picensus Agernek.” Bonfini tudvalevőleg erről a vidékről való volt, Ascoliból, és meg is írta szülőföldjének klasszicizált történetét. Azonban Galeotto nem tudott kitörni a humanista szokás köréből, és ezért mintegy mentegetőzve mondja, hogy a városok esetében nem olyan nagy a tévedés, mint egész vidékeknél. Mert íme, óvatosan bár, de közelhozza egymáshoz a rózsáiról híres dél-itáliai görög várost, Paestumot Pesttel:

„Például Sirmium városa Sirmussal, a triballusok ókori királyával tart rokonságot az elnevezés tekintetében. És hogy ne soroljam föl valamennyit, Strigonium máshol is akad, nemcsak Magyarországon, meg Paestum is, hiszen Paestumról szól eképpen Vergilius verse:

„Láttam Paestum kertjeiben lángolni a rózsát.”

Ez a Paestum itáliai. A magyar Pest a Duna partján fekszik, és szemből néz át Budára, a Duna pedig közöttük folyik el. Amaz síkságon, emez pedig hegyen épült, mindenünnen előtörő hévízekben bővelkedik, s úgy körül van véve szőlőkkel még gyümölcsfákkal, hogy az egyik oldalról szőlőkertes dombokat, a másik oldalról pedig Pestet s a mezőséget lehet látni. Ezen az oldalon egyébként oly nehéz a folyóhoz lemenni, hogy a Boldogságos Szűz templománál a királyok bőkezűségéből mintegy fél stádiumon keresztül kőlépcső van lerakva.”¹⁹

Tehát Paestum derűjével csak arra szolgált, hogy Pestről azonnal átuorjék Budára, és tökéletes renaissance tájképet adjon a főváros dunántúli oldaláról, amely tájképben benne van az emberkéz szelíd műve a természetben, a gyümölcsös, a szőlő, de benne rejlik a természet ereje, változatossága: vagyis hegy, folyó, távolra nyúló síkság, forrón feltörő források. Azonban ezt is az ember alkotóereje járja át, hiszen a pannón királyok sokszáz méteren lépcsőket vezettek le a várhegyről a folyóhoz.

Evvel el is érkeztünk Mátyás király egy olyan tevékenységéhez, amely a renaissance-kori magyar természetlátás összes, általunk idézett motívumait gyakorlatilag bizonyítja, és a továbbiakban igen nagy nevelő hatással volt. Villa- és kertéptéseire gondolunk, vadász- és nyaralóházaira, melyek különösképpen a Duna vonala mellett helyezkedtek el. A jelek szerint nemcsak a legrégebb, de a leggazdagabb vidék nyaralókban, vadaskertekben, pihenőházakban a budai királyi székhely volt. Egy kies pihenő kertet építtetett Pesten is az első mérföldkőnél, ez azonban késői idejéből való, s a jelek szerint akkor használta, amikor már köszvényét érezte, hogy ne kelljen lejtőt járnia. Úgy látszik Leonbattista Alberti tanácsára hallgatott, a kilátás, a perspektíva kedvéért is helyezte ide. A nagy olasz építész mondta: úgy legyen a villa megépítve, hogy „onnan látni lehessen a várost, a földeket, s a tengert, nagy, széles síkságot, ismert dombok és hegyek csúcsait”.

¹⁸ *Ua. i. m. cap. 26, 25.*

¹⁹ *Ua. i. m. cap. 31, 34.*

Már jóval korábbi volt a Várhegy oldalában készült pihenő-hely, mely mintegy udvari kertként szolgált, nyaralója pedig a nyári palota szerepét töltötte be. Mivel a király nyaranta sokszor Budán tartózkodott, ilyenkor bizonyára lehúzódott a várbeli palotából az alsó villába, melynek előcsarnoka pompás kilátást nyújtott az oldalt, s a völgyben elterülő kertekre, szőlősdombokra, s a távolabbi erdőkre. Hasonló volt az Oláh Miklós által leírt visegrádi nyaraló funkciója és szerkezete is. Mind a budai várhegy oldalán, mind pedig Visegrádon a király a természetes teraszokat is fölhasználta a kilátás emelésére: a vad természetet, erdőt, réti virágokat és rétet s a tájat bele komponáltatta a nyaralóba. De természetesen építészével és kertészeivel harmonikus, mértanilag szabályos, vagy mesterséges, üvesztő jellegű, dísznövényekkel és ritka virágokkal teleültetett kert-egészét hozatott létre. Sőt ez volt a fontos! Mátyás király legalábbis a legelső olasz kertekkel egyidejűleg formálta meg az építészeti kertet; a teraszok, balusztrádok, sétatányok, kilátók esztétikai lehetőségeit a legelső között ismerte föl. Egy-egy remekbe készült kút, mint a visegrádi, az olyan virágzó hársaktól illatos sétatány, mint ugyanott a legfelső terasz, merőben összetartozó elemek: megszelídített természet, perspektívába foglalt természet, és művészi, műalkotásban reprodukált természet egyetlen egységbe forr össze.²⁰

Nem hagyhatjuk mellőzéssel mindenek a célját sem: a nyaralást. Említettük, hogy a nyaralás a renaissance fölfedezése, mármint az üdülő villákban történő nyaralás és pihenés. A lovagkor fejedelmei vadászlakokat építettek, és nyaralásuk többhetes vadászatból állott. De azért, mint magyar emlékekből is tudjuk, kivonultak udvarostól a szép rétekre is. Mátyás király uralkodásának első éveiben hasonló módon kereste föl a természetet. A budai hegyekben két vadászlakot is építtetett. A tatai nyaraló is eredetileg tipikus vadász-nyaraló. A Visegrádot körülvevő rengetegeg ugyanerre voltak alkalmasak. A király ifjúkori nyaraló és üdülő helye Várpalota volt. Erre enged következtetni az a népies trufa is, melynek színhelye egy közeli falu, Csőr. A benne foglaltak szerint a csőri kocsmárosnak, aki azt állította, hogy „a csőri csukának nincsen mája”, „palotai pálcát” ígért, aminek viszont „nincsen száma”.

IV.

Amikor tehát Antonio Bonfini 1487 táján belemerült *Magyar Történeté*-nek megírásába, a királyi udvarban már élt Magyarországnak, illetve Pannóniának olyan természeti képe, mely az antik emlékekre támaszkodott, ha nem is rendszeresen. Az udvar magyar és olasz humanistái igyekeztek kapcsolatot találni ókori nevek, és korabeli városok, valamint vidékek között, felfedezték a táj természeti azonosságát, felismerték bőségét, s azt az antiknak is fölébe helyezték, majd mindezt egybekötötték a természet örömeivel, renaissance módon való egységes és gazdag esztétikai szemléletével. Bonfini és Ransano, majd később Tubero és Oláh Miklós új elemeket is hoztak ebbe a képbe, ők adják az első földrajzi és emberföldrajzi leírásokat az ország egészéről, s ezen belül különös részletességgel a Dunántúlról. Áll ez különösen Bonfinire, aki szinte a legérzékenyebb az ember megművelte természet érzéklése iránt. Ransano, a lucerai püspök viszont Magyarország ásványi kincseitől van elragadtatva, így hát a Felvidék és Erdély is lábba hozzák fantáziáját. Janus

²⁰ A L. B. Alberti-idézethez és a kérdéshez ld. az 5. és 8. jegyzetet.

Pannonius gyümölcsösökkel, erdőkkel, ligetekkel, patakokkal gazdag Dunántúlja azonban Bonfini és Ransano, azután Oláh Miklós tollán most már első ízben teljesebbik ki a magyar irodalomban. S ezen belül megjelenik a balatoni táj is lényeges jegyeiben.

Természetesen a magyar uralkodó, aki olasz renaissance mintájára épített villákat, felruházta azokat antik építészeti elemekkel és sajátságokkal, aki, — mint a művészettörténeti kutatás megállapította —, művészeivel utánoztatta a helyi klasszikus motívumokat, az antik szarkofágokat²¹ (és alighanem épület-romok, oszlopok díszítőelemeit és építészeti formáit is), mélyen befolyásolta történetíróját. Ha Galeotto a természeti környezet azonosságára hivatkozik, Bonfini viszont antik írók alapján lelkendezve fedezi fel Pannónia etymológiáját, hogy az vagy Pán istentől származik, a nyájak védőjétől, mivelhogy az áldott Dunántúl és Magyarország oly gazdag rétegekben és nyájakban, vagy pedig a „panis” azaz kenyér szóból, mivelhogy földje oly gazdag és gabonatermő.²² Ezt Ransano is átveszi, aki Bonfinivel egyidejűleg tartózkodott a magyar udvarban, vele közös forrásokat használt, s talán Bonfini kéziratába is betekintett.

Az a történetírói iskola, melynek mindketten hívei, Flavio Biondo és Enea Silvio Piccolomini nyomán indult, a régészet, a földrajz, az etnográfia eredményeit egységbe igyekezett hozni, és így vetni meg az alapját annak, hogy egy nép és ország sorsát mint zárt történeti egységet tárgyalhassa. Piccolomini ezt a módszert már Közép-Európa területeire is áthozta.²³ Így hát Bonfini nem egészen törtetlen területen haladt. Megyeleírásai általában feltüntetik az illető vidék székhelyét, a régi Pannóniára emlékeztető maradványait, természeti adottságait, és azt a mecénást, aki renaissance módra él és alkot a vidéken, többnyire a püspöki javadalmakat élvező kancelláriai, illetve udvari személyeket. Leírásába bőven vegyülnek tájképi elemek, melyeket mind a bőség képe és az emberi szorgalom iránti érdeklődés jellemez. Mindenekelőtt fontos mozzanat az antik földrajzi írók révén Pannónia ókori földrajzi képének felújítása. Bonfini támaszkodott személyes tapasztalataira is, hagyományokra, akkor már meglevő antik feliratgyűjteményekre. Hiszen ebből az időből már három ilyen gyűjteményről tudunk, melyek közül kettő határozottan *pannóniai* jellegű volt. Az egyiknek szerzője bizonyos Antiquus, a másiké Francesco Giustiniani. A harmadik ismeretlen eredetűt (mely később Apianus nevéhez fűződött) használta Bonfini.²⁴

Érdekes megfigyelni, hogy az a Bonfini, aki bámulatosan fejlett érzéket mutat minden politikai kérdés iránt, az emberi dolgok irodalmi, művészi feldolgozása iránt, oly magasrendűen érzékeli az esztetikumot, s oly képzetten szerkeszt, milyen gyermekes hittel gyárt mítoszokat, s milyen gyenge a nyelvi magyarázatok terén. Elégséges neki, ha egy magyar helységnévnek valamiféle

²¹ Vö. *Gerevich László*: Johannes Florentinus und die Pannonische Renaissance. Acta Historiae Artium, Budapest, 1959. Tom VI. Fasc. 3—4. 311—340.

²² *Antonius De Bonfinis*: Rerum Ungaricarum Decades, ed. J. Fögel—B. Iványi—L. Juhász, Lipsiae, 1936. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum,) red. Ladislaus Juhász, Tom. I. 27.

²³ *Aeneas Sylvius*: Asiae Europaeque elegantissima descriptio (Coloniae), 1531.; *Ua*. Historia Bohemica, Ambergae, 1592.

²⁴ Vö. *Th. Mommsen*: Corpus Inscriptionum Latinarum, Berolini, 1873 Tom. III. 413. Ennek alapján tárgyalja Salamon Ferenc, aki felismeri a feliratok, emlékek gyűjtésének szerepét a budai udvar és humanistái törekvéseiben. Vö. *Salamon Ferenc*: Buda-Pest története, Budapest, I. köt. 1878. 84—90.

latin jelentése van, különösképpen, ha ez megfelel gondolkodásmódjának. Bonfini szerint Eger latin neve, „Agria” nyilván az „agrestis”-ből, „inurbana”-ból keletkezett, azaz „paraszti” vidék volt. Szerencsére ott püspökösködik Nagylucsei Orbán, Mátyás király művelt kincstárosa, az majd kiműveli.²⁵ „Zagabria” előttünk ismeretlen módon „a terrae fecunditate”, vagyis „a föld termékenységről” nyerte nevét.²⁶ Ismét másutt felfedezi a dél-magyarországi „Scordiscusokat”, s mindjárt szívmengető mesét is talált ki hozzá, hogy honnan nyerték a nevüket: kézenfekvő, hogy az „egyenetlenség”-től, a „discordia”-tól. Ugyanis mikor átvonultak Magyarországon „látva e roppant kies hely termékenységét, lázadás keletkezett közöttük, egyesek úgy gondolták, hogy hazájukba kell visszatérniök, mások azt vallották, hogy le kell telepedni, és itt maradni, mivelhogy ilyen termékeny földhöz jutottak. A különféle csoportok különféleképpen vélekedtek, éppen ezért, akik ottmaradtak, a »discordia« szóról »scordiscusoknak« neveztek.²⁷

Az ókori táj tehát megtelik emberi történettel. Ha Galeotto még csak óvatosan említette a magyar Pestről szólván „Paestum rózsái”-t, Bonfini tolla már meglendül, és bizonyosra is veszi, hogy az itáliai Paestumról nyerte nevét, talán paestumi katonák építették, legionáriusok, valamikor a római uralom idején. Hát hiszen van is erre példa elég, meg a jó Bonfini költ is még néhányat hozzá. Így teremt meg nála Óbudát, azaz Sicambiát a „legio Sicambrorum”, Turnu Severint, a magyar Szőrény virát Septimius Severus császár stb.²⁸ Teheti ezt annál könnyebben, mert bizony a történelem szolgál is néhány példával. Íme, itt van mindjárt a Sirmiumból való császár, Probus, aki moesarakat szárítottatott ki a Szerémségben „hogy a vidéket termékenyebbé tegye”, és akit fellázadt katonái öltek meg. Római császárok és régi királyok, meg népek versengenek, hogy szép, vagy szerény magyar mezővárosokra hagyassák nevüket örökül. Így hát Pécs egy szarmata népről, a „Peucini”-ről van minden bizonynal elnevezve, Kalocsa a „Coleciani”-ről nyerte nevét.²⁹ Az egészből számunkra az a lényeges, hogy ez az ősi, római provincia, amelynek Bonfini minden valamire való városát, helységét, folyóját, — igaz, hogy nagyrészt csak írásbeli források alapján — felújítja, a civilizált életnek, a természet megművelésének kötelezettségével jár, s hozza magával a „dús Pannónia” képzetét még az antik írók alapján.

Bonfini midőn hozzákezd a megyék rövid felsorolásához, összképet ad az országról. Emlegeti az emberek szellemi és fizikai erejét, a föld bőségét, ércekben való gazdagságát, az állattenyésztés virágzását. De hiányolja, hogy kevés a város, a magyarok szilajak és sok a rabló. Ha ez nem lenne, „termékeny éghajlata, fekvésének szépsége a világ bármely vidékének elébe helyezné”.³⁰ Szóval eljutottunk a magyar Eldorádó képéhez is, mely — mint látni fogjuk — bizonyos Balaton-környéki leírásokból — csak keveseknek volt Eldorádója. A többiek számára szegénység és keserűség országa.

²⁵ *Antonius de Bonfinis*: i. m. Tom. I. 7.

²⁶ Lehetséges, hogy Bonfini, aki ilyenkor soha nem a helyi lakosok nyelvéből indult ki, hanem mindig a latin vagy görög nyelv hasonló szavaiból, esetleg „Zagreus”-ra gondolt, a „nagy vadász”-nak, Dionysosnak jelzőjére. Dionysos valóban a termékenység, bőség istene volt. *Antonius de Bonfinis*, i. m. Tom. I. 28.

²⁷ Ua. i. m. Tom. I. 29.

²⁸ Ua. i. m. Tom. I. 7—9, 28, 37, 65.

²⁹ Ua. i. m. Tom. I. 29—30.

³⁰ Ua. i. m. Tom. I. 33.

Mindenesetre e történetírók kezdik kialakítani az ország termékenysége okán azt a „dús Pannónia” képet, melyről Hagymássy Bálint már 1509-ben ódát formált *Ad Pannoniam* című költeményében. Itt azonban a kép sokkal teljesebb, bár túlzottan idillikus, egyszerű, és boldog. De mégis tükrözi a törökverő katonák, a jószándékú nép létét, utalást tesz mecénásának, Szatmári Györgynek, valamint Itáliában nevelt pártfogolti körének említésével az új kultúra jelenségeire is. Sőt a vers nem első e nemben, mert már Paulus Crosnensis lengyel humanista tanítványa, Magyi Sebestyén nevében hasonló verssel köszöntötte a magyar hazát (*Ad eundem, ut quom relecta Polonia ad oras paternas pervenerit, hisce versibus patriam suam carissimam salutet*, 1508.) Hagymássy bizonyos fokig követte ezt a költeményt, és ez természetes is, mert Magyi Sebestyén, akihez intézték, éppen ez időben ment át tanulni Bolognába, ahol Hagymássy tartózkodott. Lényegében mindkét hazafias óda Petrarca híres kezdeményezésén alapul, azon a gyönyörű latin versen, melyet 1353-ban írt, amikor hazatérőben a Monginevráról meglátta Itáliát: „*Salve, cara deo tellus, sanctissima, salve!*” (*Epist. Metricae, III. 24.*).³¹ De feltétlenül belejátszott Vergilius *Elogium Italiae*-je is, melyet a földműves élet gyengéd leírásába költ bele, a *Georgicon*-ba (II. 157–77.). A „dús Pannónia” éppen ez alapon vált a hazafias ódák fő-motívumává. Jellemző tehát, hogy a „dús Pannónia” képzetéből, petrarcai indítékoktól támogatva keletkezik a magyar hazafias óda egy korai típusa.

Bonfini emellett a részletek dolgában is sok megfigyelést tesz. Felfedezi a Balatont s vidékét, s általában a Dunántúlt. Plinius nyomán említi a „*Peiso*”-t, „*quem Balatonem nunc appellant*”, vagyis: „amit most Balatonnak neveznek”; említi Somogy megyét, és a Balaton-parti falvakat, „*vici Balatonis lacus accolae*.”; feltűnik nála Veszprém etimológiája, valamint Zala megye, nemkülönben a Tihanyi-félsziget rövid leírása: „Innen nyugatra látható Veszprém vármegye, mely püspöki városáról van elnevezve. A város egy „fehér forrásról”, — német nyelven — nyerte nevét. Itt van aztán Zala vármegye túl a tavon, amelyet Balatonnak neveznek. Ez azért kapta a nevét, mivelhogy a „*sale*” azaz habok hullámai mindenünnen körülzúgják a vármegyét.” Itt alighanem a „*sal*” a tenger képe vitte Bonfinit tévútra, s nem vette észre, hogy ezúttal valóban római nevezetet őriz a magyar földrajzi név, a *Sallefolyóé*t. Majd így folytatja a dunántúli megyék első leírója, Tihany (Tychon) feltételezett görög nevéből alkotva etimológiát: „Itt van Tychon félszigete is, melyet kitűnő halaknak bősége, termékeny éghajlata igen »boldoggá« tesz, és még »boldogabbá«: az András király alapította hírneves templom.”³³

Lényegében többi történetíróink is ezt variálják, gazdagítják, bővítik, s határolják pontosabban körül. Itt van mindjárt Bonfini kortársa és személyes ismerőse, aki határozottan földrajzi, természettudományi érdeklődésű, Ransano. Ő az például, aki külön leírja a Duna folyó útirajzát forrásától a torkolatig, Pannóniáról nemcsak a Bonfini említette antik forrásra támaszkodó etymológiákat ismeri, de főlemlíti klasszikus nevét is, a „*makktermő Pannónia*”-t (*glandifera Pannonia*) is. Az ő Dunántúl- és Balaton-képe még néhány mozzanattal gazdagabb mint Bonfinié. Így például Baranyáról szólván megemlíti, hogy sok és termékeny faluval gazdag, hogy Pécs városa jómódú, és hogy

³¹ Ld. erre vonatkozóan *Kardos Tibor*: Jagelló-kori humanizmusunk néhány elvi kérdése tárgyában, *Filológiai Közöny*, 1959. 154.

³² *Antonius de Bonfinis*: i. m. Tom. I. 28.

³³ *Ua.* i. m. Tom. I. 34.

kereskedelmi központ. Sajnálatos mindebben csak az a körülmény, hogy azt hiszi, Janus Pannonius még mindig él. Az általa élőként emlegetett János püspök mindamellett még, mint illik, előkelő származású is. Pedig hát csak a rokonsága volt előkelő. Ransano szerint is Sümegről nevezték el Somogy megyét, majd utóbb hozzáfűzi: „Ez a vidék falvakban sűrű, melyeket a Balaton-part lakói népesítenek be. Ez a tó csodálatos mértékben gazdag halakban, és olyan nagy a kerülete, hogy kétszázezer lépésre becsülik.”³⁴ Figyelemre méltó, hogy amikor Ransano megadja a tó kerületét, kb. 140 kilométer hosszúságban, alig marad alatta a mai helyzetnek (hét kilométerrel). Tubero adatai a klasszikus stádium alapján, ami a kerületet illeti még pontosabbak, kb. 144,5 km-t mutatnak, de szélességi adatai 13 kilométerben megjelölve — úgy látszik — túlzóak.

Ransano Veszprémről semmi többet nem tud mondani, mint Bonfini, sőt kevesebbet, mindössze az izgatja, hogy a királynékat a veszprémi püspökök koronázzák, amire valószínűen az hívta fel a figyelmét, hogy ő maga is Beatrix királyné érdekében jött a magyar udvarba. Zala megyéről mást hangsúlyoz, mint Bonfini, mégpedig azt, hogy szőlőkben bővelkedik, amelyekből „vina laudatissima”, nagyhírű borok származnak. De nagyon tetszik neki ez a vidék, ezért, miután egy szép kitérést teszen a Tengeremlékre, ime, visszakanyarodni látjuk a Tihanyi-félszigethez. Azonban nem tud róla semmivel többet, mint Bonfini, sőt jó éghajlatát sem említi.³⁵

Ámde kipótolja mindezt a raguzai Tubero, aki gyöngéden szép tájképet ad a Balaton-vidékről. Mihez is hasonlítaná, mint Adria-melléki, déli hazájához, a Tengeremlék vidékéhez egyrészt szelíd éghajlata, másrészt intenzív földművelő kultúrája miatt. Az alkalom, amely ezt felveti, Mátyás halála után következett be, amikor Miksa, római király zsoldosai pusztítják a Balaton környékét, és egy tihanyi laikus barát rablócsapatot szervez, s ennek történetét kívánja elmondani:

„A száguldozó németek különben zsákmányolva mindenféle rettegésbe ejtik a Peiso-tó vidékét, melyet a lakosok most Balatonnak neveznek, valamint Szent Ányos monostorát, mely a tó szigetén épült. A Balaton, — így nevezik az illyrek az állóvizet — a magyar föld egy jelentékeny tava, szélessége 70 stádiumnyi, hossza 390. A lakosok azt mondják, hogy a somogyi mezőkből az emberiség megváltójának, Krisztusnak születésekor tört elő, de én nem egykönnyen csatlakozom ehhez a véleményhez, mert úgy látom, hogy Plinius a földkerekség leírásában Peisonak mondja, ha csak nincs hiba a kódexben. Egyébiránt ez a tó nevezetes mind nagysága, vízének természete, mind pedig halai miatt, amelyek igen ízletesek, és egyéb halaktól eltérő ízűek. Jóllehet egész Magyarországon mindennemű nedvesség télen befagy, ez az egyetlen víz, amely nagyon ritkán fagy be, és úgyszólván az év minden szakában halakat szolgáltat. A part melletti mezők gabonában termékenyek, a part fölé emelkedő dombok igen gazdagok szőlőben és mindenféle gyümölcsfában, és bizony semmi tekintetben nem hátrább valók a tengerpart kellemességénél.”³⁶

³⁴ *Petri Ransani Epitome Rerum Hungaricarum*, ed. *Mathias Florianus*, *Chronica Minora V. Budapestini*, 1885. Index II. 145.

³⁵ *Ua.* i. m. 147.

³⁶ *Tubero Dalmata Commentariorum de temporibus suis lib. IV. § 5. Schwandtner: Scriptorum Rerum Hungaricarum*, Tom. II. 169—70. — Itt lehetne említeni, hogy Brodarich István a mohácsi vész leírásában is a szerémi vidék gazdagságáról és szépségéről szólva már

Hű, pontos és igaz ebben a leírásban minden, még a számadatokat tekintve is, és a leginkább kerekedik ki renaissance tájképpé, melyben a természeti gazdagság és az emberies természet nagy békeességben együtt fordulnak elő. És megvan benne a perspektíva, az áttekintés, a nagy terület összefogása.

Az ezután elmondott emberi történet bizonyos szempontból érdekes, egy felnőtt korban megtért ún. laikus fráter felhasználta a bizonytalan állapotokat II. Ulászló trónralépése előtt, fegyveres csapatokat szervezett és mindazokat a sértéseket, melyeket a környéki nemesurak a monostornak okoztak, visszatorolta. Letette papi ruháját, és úgy kalandozta be a vidéket. Azonban Kinizsi Pál elfogta, és megégettette. A szövegből nem derül ki a rablás és rablócsapatok igazi mibenléte, de mivel nem úri barátokról van szó, csak egyszerű laikus fráterről, fennforog a gyanú, hogy korántsem két feudális osztály vagy csoport egymás közötti küzdelméről van szó.

Érdekes módon hasonló mozzanat, — de most már félreérthetetlenül tanúskodva a nép tiltakozásáról, — fog feltűnni Oláh Miklósnál, Balaton-környéki leírásaiban. A parasztok nehéz élete, a kegyetlen sáfárok, kasznárok túlkapásai játszanak bele az idillikus képbe, hiszen közben lejátszódott az országot ért két legnagyobb tragédia, a paraszt-háború bukása, és a mohácsi katasztrófa. Leírásában megkapó a helyek pontos, részletes ismerete, és magyaros írásmódja, érződik, hogy százszor is bejárta e vidékeket fogékonyan szépségükre, és nem idegenül emberi életétől. Alig tud betelni a Dunántúl kisebb-nagyobb mezővárosainak leírásával, ahol elszórva itt is, ott is fekszenek saját birtokai:

„Innen keletre van Babócsa vára, Kálmáncsehi városa, három falu, amely az enyém, Dobsza község 120 jobbágytelekkel. A Vértes tövében, nem messze Veszprémtől található a karthauzi barátok lövöldi monostora, mely sok mezővárossal és egyéb jövedelmekkel gazdag. A Balaton taván innen, az erdő tövében áll Vázsony vára, melynek szomszédságában fekszik az én városkám, Dergicse a hozzátartozó öt faluval, melyeknek parasztjai ugyanezen Balaton tóban, miként vikáriusom nekem hírül hozta, egyetlen hálóvetéssel húsz szekéryi különféle fajtájú halat gyakran fogtak össze (ugyanitt jó és ízes borok teremnek), amely hírhedtté vált egy bizonyos gazdatisztnak, akit ispánnak hív a nép, felakasztása által. Ugyanis ez az ispán a jobbágyokat méltatlan behajtásokkal gyötörte. Nem messze van ettől a kellemetes helyen elfekvő tihanyi apátság, Szigliget vára, a zalavári apátság erős várral és bő jövedelmekkel; egy másik kolostor Kapornakon. Vázsony felett északon terül el a veszprémi püspökség, meg Berenhida. Innen nem messze a déli parton Sáros-ladány, Urhida, Lepsény; Ozora és Simontornya vára; Bikád és Szerdahely városa. Keletre a partnál Balatonszántó, Köröshely, Csepel, Tard, középen a somogyvári apátság, sok jobbágygal, híres bordézmájáról. Azután Osztopán és Korpád.”³⁷

Pontos helyek, jövedelmek, jobbágytelkek, erődítések, elégedetlenkedő nép, melynek végeleseredését lecsillapítandó fel kell akasztani az ispánt, ízes

említi: „Csodálatos ott a helynek kellemetessége, csodálatos a földnek termékenysége, hihetetlen az éghajlat szelídsége: tudvalevő dolog, hogy ez azért van, mivel ez a vidék az adriai tengerparttól csak három napi járásra van, vagy legfeljebb négy napnyira.” *Stephanus Brodericus: Cladis Mohacsianae sub Ludovico II. descriptio*, Jaurini, 1756. E₃; ugyanő Oláh Miklós mintája a tekintetben, hogy Magyarország összefoglaló ember-földrajzi leírását adja.

³⁷ *Nicolai Olahi: Hungaria et Attila*, ed. *Colomanus Eperjessy et Ladislaus Juhász* Bibliotheca Scriptorum Mediæ Recentisque Aevorum, red. *Ladislaus Juhász*) cap. VII. 18.

halak, jó borok, kellemes fekvés, ez, íme, Oláh Miklós, esztergomi érsek tájképe, aki kora egyik legműveltebb humanistája volt, és apránként az évek hosszú során egyik legskrupulusmentesebb főura lett. A *Comœdia Balassi Menyhárt árultatásáról* c. híres satirikus játékban, melyet 1569-ben jelentettek meg nyomtatásban, már nem lehet eldönteni, hogy a kies pozsonyi érseki kertben ki az elvetemültebb, a gyónó Balassi Menyhárt, vagy a feloldozója, az Érsek?³⁸

Amikor azonban *Hungaria et Attila* című földrajzi és őstörténeti művét írta, 1536—37-ben, a mohácsi katasztrófa előtti emlékeire támaszkodva, még volt benne lelkiismeretfurdalás, és érzékeny írói készség. Ez a rendkívül reális, élő, és amellett életörömrre fogékony leírás mindenben alátámasztást nyer műve egyéb helyein. Őt már a vidék domborzata, struktúrája, természet-földrajza is érdekli, ezenfelül a kereskedelem, az ipar, a népszokások. Valami naiv és friss érdeklődéssel fedezi fel a távoli Belgiumból, ahol e művét írta, egykori hazáját. Az összkép, mely benne kialakul, mindenféle apró, és nagyobb írott forrásokból és személyes tapasztalatokból összetevődve már csak egy álmországot mutat. S ebben az álmországon úgy látszik a legnagyobb szerepet a Dunántúl és még szűkebb értelemben Balaton-környéki birtokai játszották.

Magyarország földje tehát fekete és zsiros, nem nagy munkával megművelve bőven terem, trágyázni még a hegyi szőlőket sem kell. A gabona szinte ömlik, vannak olyan helyek, ahol ha elvetik a búzát, még harmadév múlva is lehet aratni. Bor terem majdnem az egész országban, édes és fanyar, meg közepes, erős és könnyű, de inkább több a fehérbor, mint a vörös. Annyi a bor, hogy a sört csak kevés helyen ismerik. Ha jó az idő, annyi bor terem, — mint azt ő tulajdon szemével látta Baranyában, Pécsen, — hogy mindenféle háziédényeket is borral kell megtölteni, s az üres edényért borral telivel fizetnek. A borok közül a legnemesebbek a szerémi, somogyi, baranyai, pozsonyi, soproni, egri, borsodi, újvári, veszprémi és zalamegyei borok.³⁹ Amint látjuk a leghíresebb bortermő vidékek közül a híres Szerémség mellett kilenc megye van felsorolva, és ezek közül Pozsony, Eger vidéke és Borsod kivételével mind, tehát hat megye dunántúli. A szerémi erdőkben olyan szőlőtövek élnek meg vadon, amelyek nagyobb fürtöket, szebb szemeket teremnek, jobb ízű bort adnak, mint más országokban a szelíd szőlő.

Oláh Miklós nem tud betelni a gyümölcsök és vadak ízének emlékével. A dinnye holdak számára nő, és az olasz dinnyétől sem nagyságban, sem ízben nem marad el. Majd hirtelen feltűnnek előtte, bizonyára nem ok nélkül, a pince és a jégverem hűvös képei. Nem hallgathatja el, hogy Magyarországon mennyi fácán, császármadár, fogoly, fűrj, rigó népesíti be az erdőket. A „snepfeket”, s más efféléket a magyarok megvetik, hiszen annyi egyéb jó falat van. A szarvas jószág (marha) és lovak tömege nevelődik a mezőkön. Annyi a széna, hogy a vágatlan rétet felgyújtják, mert másként nem tud kinőni az új fű. Még nagy erdőtüzeket is okoznak így. A pásztorok vakmerőségéről és gondatlanságáról történik itt említés, mely a volt földesurat érthetően foglalkoztatta. De mindjárt bizonyítványt is ad tulajdon jószágáról. Szerinte annyi a szárazfa az erdőn, hogy a parasztok ingyen annyit vihetnek el belőle, amennyit akarnak, sőt még el is adhatják a városban! Mily szép lenne mindez, ha nem tudnánk,

³⁸ *Comœdia Balassi Menyhárt árultatásáról*, Magyar Drámai Emlékek a középkortól Bessenyeiig. Kiadja *Alszegehy Zsolt*, Budapest, 1914. 85.

³⁹ *Nicolai Olahi*: i. m. cap. 18. 30 l.

hogy ebben az időben mily ádázan dúlt a harc Európa-szerte a zsellérek fagyújtási joga körül. A halakat ő is kedvvel írja le, mi több, a módot, hogyan fogják a vizát Pozsony táján a Dunában.⁴⁰

Kétségtelen, hogy az ő természetérzéke a legfejlettebb, a legérzékenyebb, ez látszik nemcsak az olyan ragyogó leírásokon, mint a visegrádi nyaraló képe, de műve számtalan helyén. Az ő példáján látható legjobban, hogy a renaissance festészet nagyarányú tájképi háttérével mennyire nevelte a közízlést a természetlátás irányában. Buda fekvése, pompás épületei pl. olyan hatással vannak rá, mintha nem is valóságos várost, „hanem valami jeles festményt” látna az ember. Amikor a budai felhévizi fürdőket leírja, megfigyeli, hogy némelyik forrás medencéjében a szőlőmunkások mosakodnak vállig, nyakig állva a vízben, „ami a nézőben a testek feltámadását ábrázoló festmények képét kelti, amelyek a templomok falára vannak festve”.⁴¹

Oláh Miklós ábrázolás-módja valóban kompozíció-szerű. A reális pontosság s a költői gyengédség csodálatos módon keveredik képeiben. Ő az első, aki Magyarország fekvését, hosszúsági és szélességi fokon állapítja meg. De mihelyt a természeti valósággal érintkezik, tudományos hűvössége fölenged, a renaissance ember gyönyörködése a természet bőségében és változatosságában, színeiben, esztétikai és emberi képpé válik. Íme a rácok-lakta Csepel szigetről kezd beszélni, mely a magyar királynék jegyajándéka: feltűnnek szemei előtt a fácánok, foglyok, rigók, császármadarak, szarvasok, őzek, vadkanok, nyulak, a sziget erdei, berkei, szőlei, legelői, vetései. Nemcsak az van itt, ami kell, hanem ami elég a gyönyörűségre is: „Egyedül ez a sziget nyújtott nagy és édes gyönyörűséget II. Lajos királynak és Mária királynénak, az én fejedelmi uraimnak mind vadászatok és madarászatok, mind pedig egyéb, a lelket üdítő alkalmakkor, valahányszor csak más, súlyos ügyektől felszabadulhattak és kedvtelésből idejöhettek.”⁴²

Az a bizonyos említett szatirikus játék nem hiába emlegette az Érsek úr pozsonyi kertjét. Már itt is írja Oláh Miklós, hogy Lajos király nevelője, a vén Bornemisza János Dévény várában milyen szép kerengőket, milyen kellemetes kilátókat építtetett, nem csoda, hiszen a város lenéz a mélyen alant iramló folyóra, és a látvány gyönyörű.⁴³ Felújulnak emlékei egykori országjárásaiból, amikor a királyi párt kísérte, s főként a királynét. Megszálltak a diósgyőri várban, mely ugyancsak az uralkodónő volt: „Hegyoldalban fekszik, keletről és délről erdők övezik. A fülemülék és egyéb madárkáknek éneke a közeli fák ágairól tavasz idején csodás módon gyönyörködtetik azoknak fülét, akik a vár szobáiban tartózkodnak. A vár alatt folyik egy hegyi patak, melyben pisztrángok, és egyéb ízes halak foghatók. Félmezőnyire innen van Miskolc városa, amely valamikor híres volt táncairól. Ez a várhoz tartozik, jó borai vannak, és gazdag mindenben.”⁴⁴

Oláh Miklós a végső a magyar renaissance latin prózát író humanistái közül, akikben megszületett az új természetlátás generációk munkájának eredményeként. Láthattuk, hogy antik emlékek, renaissance bőség-mítosz, reális megfigyelések, a természet és a kultúra legapróbb szépségei, a természeti erők, az elemek változatossága mint hatalmas perspektívájú tájképek

⁴⁰ *Ua.* i. m. i. h. 31–32.

⁴¹ *Ua.* i. m. cap. 5. 9–10.

⁴² *Ua.* i. m. cap. 4, 7.

⁴³ *Ua.* i. m. cap. 10, 18.

⁴⁴ *Ua.* i. m. cap. 11, 20.

bontakoznak ki. Hogy Magyarország természeti gazdagságának híres képe létrejöhetett, abban a magyar renaissance írói tekinthetők forrásnak. S hogy ez a kép így jött létre, abban nagy része volt éppen a Dunántúlnak, és pontosabban megnevezve három tájegységnek: a Szerémségnek, Pécs vidékének és a Balaton vidékének. Azonban ez a vidék ugyanakkor el is tér az ország összképétől. Már Janustól kezdve uralkodik benne a táj szelíd kompozíciója, mély hangulati ereje és ősi kultúrája. Itt van része a föltámadó antik emlékeknek az új kép megalkotásában. Bőség és emberi szorgalom, szelíd éghajlat, viruló táj: ez a renaissance írók képe, melyet a Dunántúlról és a Balaton vidékéről alkottak!

VI.

Ezt a képet tükrözi az ismeretlen szerző *Óda Magyarország termékenységéről* c. költeménye. Az ódát humanista szerzője Horváth Gergely, szigetvári kapitányhoz intézte, Szigeti Zrínyi Miklós mostoha apjához és oktatójához a katonai mesterségben. A szerző mintegy folytatja Paulus Crosnensis és Hagymássy Bálint műfaját, de benne van már Ransano álmélgódása is. Aki ezt olvassa, azt hiszi, hogy itt nem is volt embertelen nyomor és elnyomás. „Az éhség soha nem kényszerít itt szegény embert mardosva arra, hogy idegenben keressen kenyeret.”⁴⁵ Mintha csak egyetlen pestise lenne az országnak: a török. Ha azt kiűzik, „... ismét gazdag lesz a hun. És békés mezőkön fog nyugodni.”⁴⁶ Bármilyen egyoldalú e kép, méltón csatlakozik a Zrínyi-család wittembergi verses albumához, melynek nem elhanyagolható része van a *Szigeti Veszedelem* keletkezésében.⁴⁷

Nem közömbös, hogy e nagy eposz a tájképek megragadó sorával egészíti ki a renaissance-kori természetlátás szépségét. Valóban, ha a dél-dunántúli Zrínyi Miklóst hallgatjuk, részben Janus Pannonius jut eszünkbe, részben olyan hangok ütnek meg fülünket, amelyek csak Berzsenyi vagy Kisfaludy líráján tudnak majd újratámadni. Apró megfigyelések, finom hangok, mély színek és emberi melegség, ez jellemzi annak a dunántúli költőnek természeti képeit, aki egész életét harcban és keserűségben töltötte. Amikor a szigetvári harcok zajában Zrínyi Miklós azt is meghallja, hogy a „hínáros Almás foly lassú zúgással” (Sz. V. VI. 30 s.), vagy a szerelmes Delimán képében édesfájdalmasan panaszkodik:

„Tengelic éneke, pintyőke sírása
Nálad nélkül mint baglyok huhogatása,
Lengedező szellő, csurgóknak folyása,
Mint szélvész-háboru és Léthé forrása ...”

(Sz. V. XII. 16 vsz.)

akkor ebben az érzékeny és intenzív, elsődleges és mégis klasszikus műveltségű látásmódban megtaláljuk a XIX. századi fejlődés csíráját. A legszelídebbhez és legfinomabbhoz a leghatalmasabb járul: az omló sziklák robaja, a tengerár, a szélzúgás. A Szerencse úgy gyönyörködik a nagyok esésében, „mint juhász

⁴⁵ *Analecta Recentiora*, ed. *Stephanus Hegedűs*, Budapestini, 1906. 365; magyar fordítását *Geréb László* készítette, I. *Apollo*, 1935, 113–116.

⁴⁶ *Analecta Recentiora*, 367.

⁴⁷ *Vö. Écsi Ö. István*: Sziget vára és Zrínyi a magyarországi latin költészetben, Kaposvárott, 1935. 11–35; *K. T. Adatok a magyar irodalmi barokk keletkezéséhez*, Magyarságtudomány, 1942. 75.

küsziklán kőnek görgésében". (Sz. V. VI. 3. vsz.) Az idill Janus latinja után még melegebben, még tisztábban, még egyszerűbben ebben a másik dunántúli költőben jön létre. A *Szigeti Veszedelem*ben írja Zrínyi Deli Vid éjszakai vállalkozásának elején:

„Vala oly órában, mikor minden állat
Legesendesebben magának nyugodalmat
Vesz ; juhász, szántó aluszik kedves álmat,
Juhok mellett nyugszik kuaz, mely megfáradt.”

(Sz. V. IX. 43 vsz.)

A magyar renaissance utolsó és a barokk első költője nemcsak a hangok e széles skáláját látja meg szűkebb hazájában, de a tüzes, mély színeket is. Csak az tudja érzéklni Zrínyi tavaszi hajnalát, aki modern festőink képeiben látta és látja a Dunántúlt, Kaposvár vidékét, Somogyot, a Balaton kimeríthetetlen színpompáját:

„Ihon jün szárnyas lovon szép piros Hajnal,
Mosódik zablája fehér tajtékjával,
Az ló fekete volt, de szebb Pegazusnál,
Orra likjából tűz, szemébül jün halál.

Kis fejr patyolat magának fejében,
De az ő oreája van nagy fényességben,
Ő maga öltözött arany páncérüngben ;
Két szál hebanum-csid van fényes kezében :

Minden kis veréték, mely lórul csöppenik,
Szép gyöngé harmattá az földön változik ;
Előtte sötétség nagy futással oszlik,
Körülötte az ég messziről tündöklük.

Ifju oreával mindent megvidámit,
Ő földbül virágot szépségével indit,
Ő fülemilében keserves torkot nyit,
Ő forrást, ő folyást, erdőt, mezőt ujit.”

(Sz. V. VIII. ének 1—4 vsz.)

A két Kisfaludy testvér hajnalának és alkonyának pompája, színgazdasága van itt már jelen, de a harcias század költője nem a klasszikus istennőt, Aurórárt röpíti az erdők s mezők fölé, hanem a vitézi Hajnalt: két szál ébendzsidával kezében, aranyos páncélban, fehér patyolattal a fején, fekete paripán. A ragyogó fehér és a lángoló piros, az aranyszínű sárga fény betör az égre, s előtte a sötétség nagy futással menekülni kénytelen. Már tündöklük is az ég, a földön pedig virágon és fűvön a harmatcseppek, megszólalnak a madarak, éled erdő, mező. Ezzel a dunántúli hajnallal, mely amellet oly jellemző korára és költőjére zárjuk a képet. Igyekeztünk a magyar tájak renaissance-kori felfedezésének egyik, — talán legkerekebb — fejezetét felvázolni a Dunántúlról és a Balaton-vidékről szóló fejezetet. A magyar renaissance műve volt ez is. Utána másfél évszázadnyi hallgatás következik, de azután még erőteljesebben újból szóhoz jut ez a táj az irodalomban, újból felfedezik a Dunántúl szentimentális, romantikus és klasszikus költői: Batsányi János, Kisfaludy Sándor, Berzsenyi, Vörösmarty.